

8. lecke: Input tényezők, a Marshall-kereszt, output tényezők, a magyar gazdaság és a Marshall-kereszt

Ebben a leckében az alábbi kérdésekre kap választ:

- Milyen endogén input és output elemeket integrál a vegyesgazdaság?
- Milyen input exogén elemek hathatnak a gazdaságra?
- Hogyan értelmezzük a makroökonómiai Marshall-keresztet?
- Hogyan működött a hiánygazdaság?

A 8. lecke részletes forrását lásd: Somogyi Ferenc (szerk.) (2004): A vegyesgazdaság makroökonómiája. Kodolányi János Főiskola kiadása, Székesfehérvár, 2004. 63 – 105. o.

1. A vegyesgazdaság input-output rendszere

Korunk nemzetgazdaságai vegyesgazdaságok. Vegyes, mert a szabályozása és a tulajdonlás sokszínű. Vegyes, mert a költségvetési és a monetáris szabályozó eszközök összefonódtak. A tulajdonlás formái között a magán, az állami, az önkormányzati, a szövetkezeti és a társulási egyaránt megtalálhatók.

A vegyesgazdaság inputtényezőit két nagy csoportba soroljuk:

- Az endogén tényezők közé azok tartoznak, amelyek a döntéshozóktól függnek.
- Az exogén tényezők kiszámíthatatlanul hatnak.

Az input endogén tényezők további két csoportot alkotnak:

1. Az **összkeresletet** meghatározó tényezők:

- **Költségvetési politika.** A kormányzati kiadások és a bevételek alakítására vonatkozó kormányzati szándékok.
- **Monetáris politika.** A jegybank vagy/és a kormány pénzkínálatot, kamatlábszintjét, hitelfeltételek keretfeltételeit, az árfolyam-politikát meghatározó intézkedései alkotják a monetáris politika eszközkészletét.
- **Jövedelempolitika.** Azt határozza meg, hogy egyes társadalmi rétegek és szakmák milyen arányban részesedjenek a nemzet össztermeléséből.
- **Külgazdaság-politika.** Az áru- és tőkeexport és -import kereteinek kialakításáért felel.

2. Az **összkínálatot** meghatározó tényezők (uralkodó felfogás szerint):

- Föld (őstermelés).

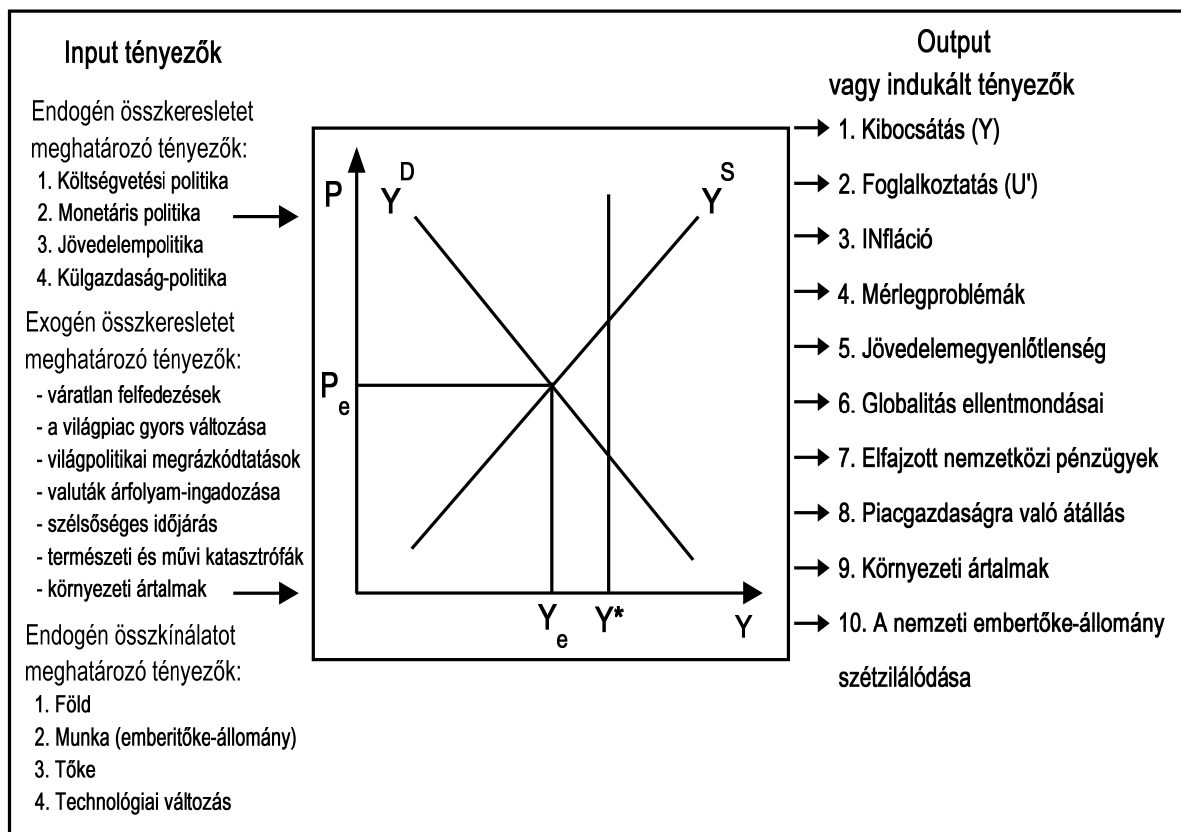
- Munka (emberitőke-állomány).
- Tőke.
- **Technológiai változás (technological change):** mindazon vezetési, szervezési, műszaki, jogi, pénzügyi, marketing stb. újítás (innováció), amely egy nemzetgazdaság hatékonysági szintjét emeli.

Input exogén tényezők:

- váratlan felfedezések
- a világpiac gyors változása
- világpolitikai megrázkódtatások (például háborúk, torz, háttérhatalmakat szolgáló médiák támadása stb.)
- valuták árfolyam-ingadozása
- szélsőséges időjárás (fagy, aszály, árvíz, vihar)
- természeti (pl. földrengés) és művi (pl. tankersüllyedés) katasztrófák
- környezeti ártalmak (radioaktív szennyezés, városi élet stressz-szintjének emelkedése, klímaváltozás stb.)

Makroökonómiai Marshall-kereszt

Az uralkodó közgazdaságtan közelítése szerint az inputtényezőket a piaci koordináció egységesíti. Lásd az 1. ábrát!

A vegyesgazdaság input-output rendszere
1. ábra

Ahol:

- A vízszintes tengelyen a nemzetgazdaság kibocsátását mérjük, jele: Y.
- A függőleges tengelyen az árszínvonalat (P) tüntettük föl.
- P_e = Az összkereslet és össz kínálat melletti egyensúlyi árszínvonal.
- Y_e = Az egyensúlyi kibocsátás szintje.
- Y^* = Potenciális kibocsátás. (A természetes munkanélküliségi ráta melletti kibocsátás szintje. A természetes munkanélküliségi ráta a legkedvezőbb – de nem teljes – foglalkoztatási szint melletti munkanélküliség szintje.) **Praktikusan** a mindenkori utolsó öt év tényleges munkanélküliségi rátájának számtani átlaga a természetes munkanélküliségi ráta. A potenciális kibocsátás pedig az utolsó öt év tényleges kibocsátásainak számtani átlaga.
- A pozitív meredekségű függvény a nemzet vállalatainak össz kínálatát szimbolizálja, jele: Y^S .
- A negatív meredekségű függvény a háztartások, a vállalatok és az állam összkeresletét ragadja meg, jele: Y^D .

Ismerjük meg közelebbről az összkeresleti (Y^D) és az összkínálati (Y^S) függvényt. A. Marshall után makroökonómiai Marshall keresztnek hívják ezt a szemléltető eszközt.

Az összkeresleti függvény értelmezése: adott időpontban meghatározott összefüggés áll fenn egy nemzetgazdaság árszínvonal és az összes keresett jószág értéke között. Szimbólumokkal:

$$Y^D = f(P)$$

Az összkínálati függvény értelmezése: adott időpontban meghatározott összefüggés áll fenn egy nemzetgazdaság árszínvonal és az összes kínált jószág értéke között.

Szimbólumokkal:

$$Y^S = f(P)$$

Az összkínálat (Y^S) és az összkereslet (Y^D) akkor van egyensúlyban, ha az egyensúlyi árszínvonalon (P_e) az összkínálat és az összkereslet megegyezik (Y_e). Az összkínálat és összkereslet együttes értelmezésekor az árszínvonal lesz az okozat (a függő változó), és az összkínálat és az összkereslet az okok (független változók) szerepét töltik be.

Szimbólumokkal:

$$P = f(Y^D, Y^S)$$

Egyensúly esetén: $P_e = f(Y_e)$, mert $Y^D = Y^S = Y_e$. Az endogén piaci erők a gazdasági folyamatokat az egyensúly felé terelik, az exogén tényezők viszont az egyensúlytól elterelhetik a gazdaságot.

Egy nemzetgazdaság termelési tényezőinek maximális kihasználása csak elvileg képzelhető el. (A föld, a munka, a tőketényezők közül valamelyik bizonyára a szűk keresztmetszetet képviselné.) Sőt, még közelebb jutunk a valósághoz, ha azt feltételezzük, hogy **egyetlen erőforrást sem lehet maximálisan kihasználni**, még a szűk keresztmetszetet jelentő tényezőt sem. Ezért beszél a közgazdaságtan a **legkedvezőbb erőforrás-kihasználás szintről**, szakkifejezéssel: potenciális kibocsátásról. Az 1. ábrán az Y^* jelenti a potenciális kibocsátás szintjét.

Korunk gazdasági rendszerei a munkaerő-állományt sem tudják maximálisan foglalkoztatni. Gondoljunk az állandósult magas munkanélküliségi rátákra a világ legtöbb országában. A potenciális kibocsátás melletti munkanélküliségi rátát a **munkanélküliség természetes rátájának** nevezzük. **Adott árszínvonal (P) melletti potenciális kibocsátás (Y^*) és természetes munkanélküliségi ráta (U^*) a gazdaság vonatkoztatási támpontját jelentik.**

A vegyesgazdaság outputtényezői

Az 1. leckében megismerte a makroökonómia problémakatalógusát. Itt csak fel kell eleveníteni az ott tanultakat, mert a vegyesgazdaság output- vagy indukált tényezői egybeesnek a makroökonómia betegségeivel. Az 1. ábra első négy elemét helyezi előtérbe az **uralkodó közgazdaságtan**, az 5 - 10. elemét pedig az **alternatív közgazdaságtan**. (Valójában a két szemlélet kölcsönösen "figyel" minden egyes indukált tényezőre, így az osztályozás kissé önkényes.)

2. A magyar gazdaság a Marshall-keresztben

A magyar gazdaság a II. világháború után

Magyarország gazdaságában rendkívüli változások következtek be a II. világháború után. A társadalom egy szűk csoportja – az ún. moszkovita kommunisták – 1947-ben magukhoz ragadták a politikai hatalmat. Szocializmus néven – az orosz megszállás „oltalmában” – diktatúrát vezettek be. Gazdasági intézkedéseik:

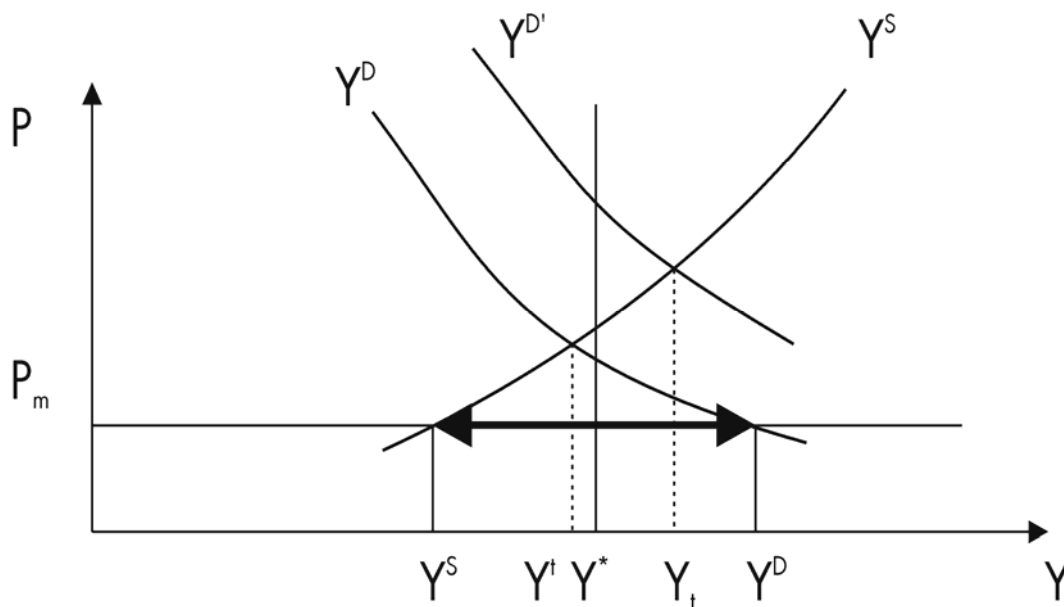
- Erőszakkal **államosították** a polgárság, a parasztság és az arisztokrácia magántulajdonát. A piaci koordinációt visszaszorították, s a **bürokratikus és az agresszív koordináció került előtérbe**.
- A gazdaságsszabályozás új intézményei (Országos Tervhivatal, Anyag- és Árhivatal, Iparigazgatóságok stb.) az ún. **tervgazdaságot** szolgálták.
- A tervgazdálkodás lényege: a **redisztribúció** (az újraelosztás). A megtermelt jövedelem 80-90%-át központosította a diktatúra, majd a politikai preferenciák szerint újraosztotta.
- A redisztribúció egyik súlyos következménye volt, hogy a gazdaságban állandósult a **hiány**.

A hiánygazdaság

A „szocialista tervgazdaság” sajátossága volt, hogy az összkereslet állandóan meghaladta az összkínálatot. A budapesti kommunista központi hatalom olyan célokat tűzött ki – politikai hatalmát erősítendő –, hogy a rendelkezésre álló termelési tényezők elégtelennek bizonyultak.

- A **háztartások** szerény jövedelme is nagyobb volt, mint az az áruvilág, amit vásárolni szerettek volna.
- A vállalatok körében állandósult a **beruházási éhség**. A Budapesten összpontosított erőforrásokra benyújtott vállalati és intézményi igények messze nagyobbak voltak az eloszthatónál.
- Az **állami túlköltekezés** mögött is az irreális politikai elképzelések álltak.

Ha a Marshall-keresztben ábrázoljuk, hogy az összkéréslet állandóan meghaladja az összkínálatot, akkor **kereslettúlsúlyos vagy túlfűtött gazdaságról beszélünk**. Lásd a 2. ábrát! Ekkor állandósul a hiány élelemből, ruhából, telefonból, személyautóból, építőanyagból stb.

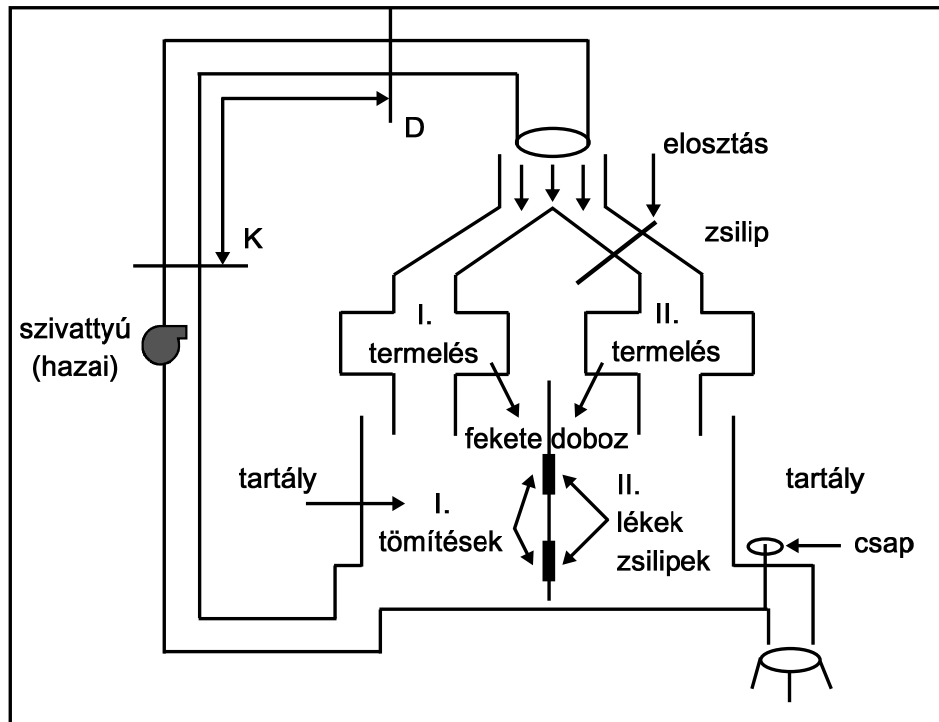
A kereslettúlsúlyos vagy túlfűtött gazdaság
2. ábra

A tervgazdaságot az jellemezte, hogy az árak nem a piaci kereslet-kínálat törvénye szerint alakultak, hanem adminisztratív eszközökkel határozták meg. A 2. ábrán P_m a rögzített árszínvonalat jelenti. Az AB szakasz a hiány nagyságát mutatja. A termelés ugyan nőtt, tehát az Y^S jobbra lefelé tolódott, de az összkéréslet a kínálatnál még inkább jobbra felfelé tolódott, így a hiány bővítetten újratermelődött. (A 2. ábrán nem tüntettük fel az Y^S jobbra lefelé tolódását!)

A szocialista tervgazdaságban a kibocsátás nőtt, teljes volt a foglalkoztatás, ugyanekkor állandósult az inflációs nyomás és a hiány. A hiány intenzitásának csökkentése érdekében az 1970-es évektől az ország egyre több hitelt vett fel. (Az ország egyébként 1945-től folyamatosan eladósodott, s a két világháború között is az eladósodás állandósult.) Az inflációs nyomást pedig az időszakonkénti áremelésekkel oldották meg. (A hitelfelvételnek nem ez az egyetlen magyarázata; egyesek szerint a diktatúra legitimitását szolgálta a fogyasztás – akár eladósításon alapuló – növelése, mások – megalapozottan – amellet

érvelnek, hogy a nemzetközi háttérhatalmak törekvését egyengették a helyi döntéshozók, amikor az országot eladósították. Ez 1989 után vált nyilvánvalóvá.)

A hiánygazdaság szabályosságait **Kornai János** dolgozta ki. A közlekedőedények analógiájára alkotta meg az ún. **Phillips-gépen a hiánygazdaság-modelljét**. Lásd a 3. ábrát!

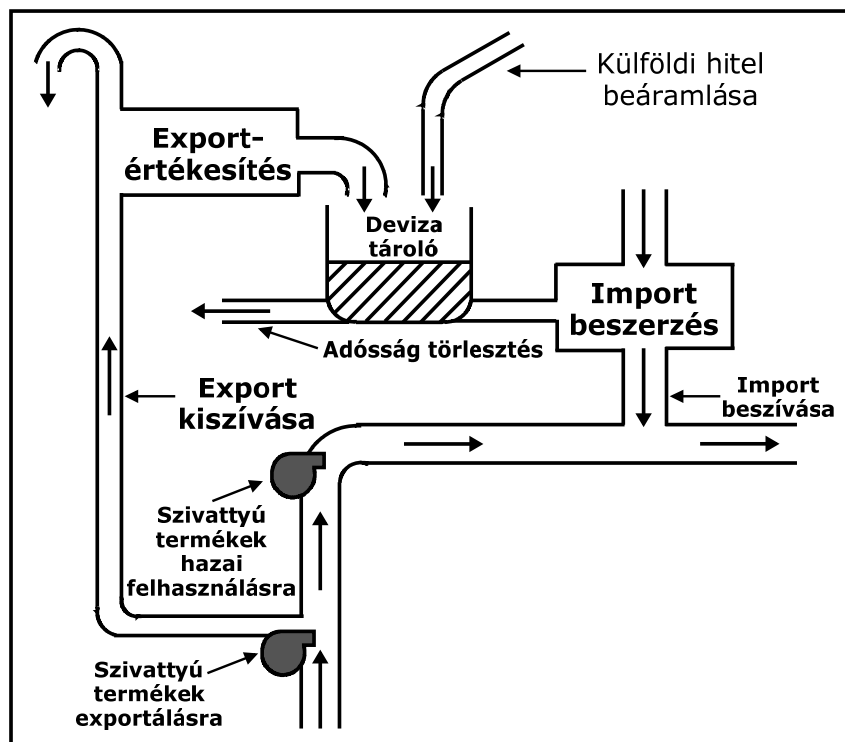
A Phillips-gép
3. ábra

Ahol:

1. **Szivattyú.** A diktatúra döntéshozatalának sajátosságát szimbolizálja. A szabályozási szférát, amelynek – politikai okokból – az a természete, hogy a célokat mindig messze a lehetőségek felett határozza meg. Mivel a vállalatoknak nem saját bevételeiből kell megélni, tehát a **költségvetési korlátjuk „puha”**, így mikroszinten is újratermelődik a keresletteltség. A **keresletteltségű piacot „szivásos” piacnak is nevezik**. Ezért szerencsés a szabályozási szférát szimbolikusan szivattyúval megragadni.
2. **Az I. termelés fekete dobozában** a termelési eszközöket (épületek, gépek, járművek stb.) állítják elő, a II. termelés fekete dobozában a fogyasztási cikkeket.
3. Az **I. tartály** a termelési eszközök, a **II. tartály** a fogyasztási cikkek raktárait (boltjait) szimbolizálja.

4. **Csap.** A II. tartályból a fogyasztási cikkek a háztartások felé áramlanak. Az áramlás intenzitását a „csap” nyitottsága határozza meg. A budapesti főhatóságok az 1. árszínvonal, a 2. bérszínvonal emelésével szabályozhatták a II. tartály szintjét, tehát a hiány intenzitását. Jellemzően a bérszínvonal jobban nőtt, mint az árszínvonal.
5. **Zsilip.** A felhalmozási és a fogyasztási arányok itt dőlnek el. Itt nem volt szabad „levágni” az „aranytojáshoz tojót”. Hozzunk áldozatot a jövőért, halasszuk el a jelenlegi fogyasztást – érvelt a kor politikai propagandája.
6. Az I. és a II. tartály között „lékek, tömítések, zsilipek” vannak. Azokat az adminisztratív eszközöket (pl. irodaépítési tilalom) szimbolizálják, amelyek ideiglenesen a hiány intenzitását voltak hivatottak csökkenteni. Nem sok sikerrel. Mivel az I. tartály „termékeit” a puha költségvetésű vállalatok olyan erővel „szippantották” ki, hogy szinte mindig üres volt.

A közlekedőedények törvényét követi a jószágáramlás is. A vállalatok beruházásaihoz olyan termékek is kellenek, amelyeket a II. tartály gyűjt össze. Pl. üveg, függöny, szék, parketta stb. Mivel a beruházási éhség az I. tartályt kiüríti, így a II. tartályból is jelentős az átáramlás. A hiány intenzitásához járult hozzá az irracionális **külgazdasági politika** is. Lásd a 4. ábrát!

A külgazdaság szerepe a hiánygazdaságban

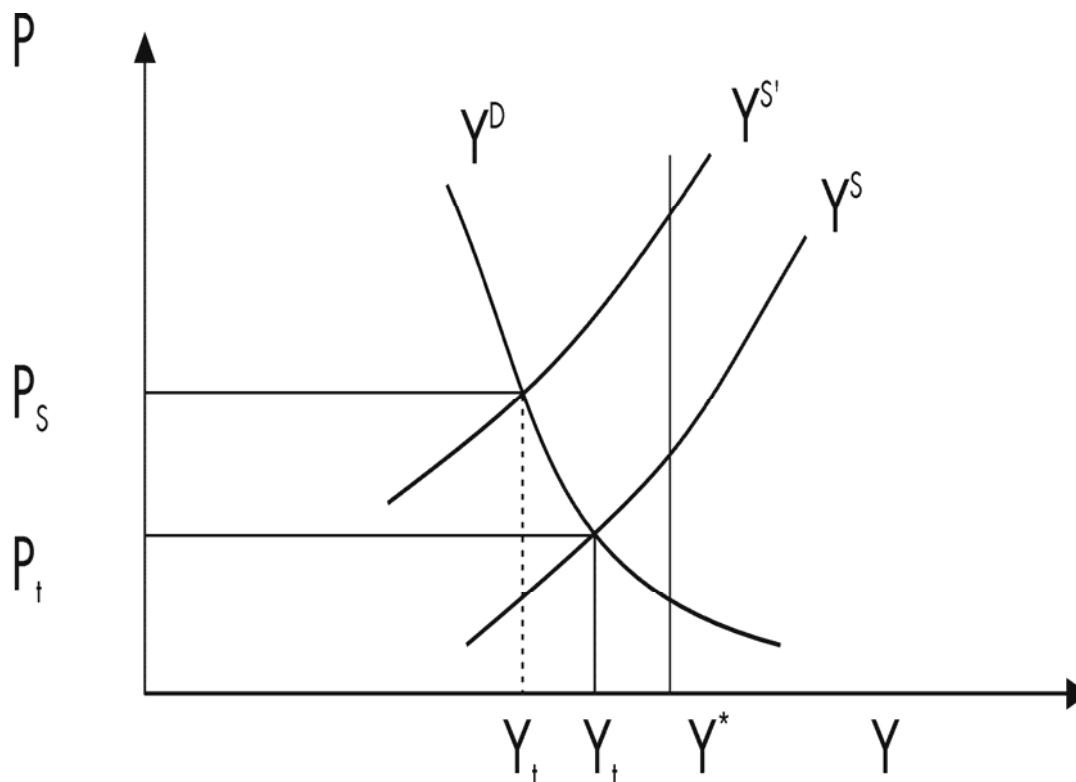
4. ábra

A 3. ábra KD szakaszához illeszthető a 4. ábra!

A külkereskedelem szivattyúja azt szemlélteti, hogy mindent igyekeztek eladni (exportálni), hogy az így szerzett valután (dollár, márka stb.) fejlett technikát és fogyasztási cikkeket vásárolhassanak. Az exportból származó (1) külföldi valuta, a külföldi hitelek (2) a devizatárolóba áramlottak. Ez volt a forrása 1. a felvett hitelek és kamataik törlesztésének, 2. az importnak.

A 3. és a 4. ábra együtt a Phillips-gép, amely jól modellezi a hiánygazdaságot. A szabályozási főhatóságok állandóan erőltették a növekedést. Az erőforrásokat az iparba csoportosították át (különösen a nehézipar élvezett előnyöket). Ennek érdekében **halasztották** a mezőgazdaság, az infrastruktúra (utak, a vidék közművesítése, telefonhálózat fejlesztése), az oktatás, az egészségügy, a környezetvédelem fejlesztését. A gazdaság ezen területei a mai napig rendkívüli problémákkal küzdenek. **Áldozatokra** kényszerítették az ország lakóit (pl. a libamáját exportálták stb.) **Mulasztásokat** követtek el azzal, hogy az orvosokat, a pedagógusokat, különösen a tanítókat nem fizették társadalmi súlyuknak megfelelően. A társadalmi-gazdasági károk napjainkban (2014) is felmérhetetlenek.

1973-ban a világpiacon jelentősen megemelkedett a nyersolaj ára. Az egész világon költség- vagy kínálatsokkos állapotba hozta a gazdasági rendszereket. Lásd az 5. ábrát! Az ábráról leolvasható, hogy a vállalatoknak jelentős költségtöbblettel kellett számolni, így az

Költség- vagy kínálatsokkos gazdaság
5. ábra

összkínálat balra felfelé tolódott. Következménye: kibocsátás csökken, munkanélküliség nő (a piacgazdaságokban), az árszínvonal emelkedett (a piacgazdaságokban). Erre a kihívásra a bürokratikus tervgazdaságok nem tudtak választ adni. A technológiai változás, amely a hatékonyságot lenne hivatva érvényesíteni nem tudta legyőzni a költségsokkot. A diktatúra csak úgy volt képes az életszínvonalat fenntartani, hogy eladósította a gazdaságot. Az ország **adósságcsapdába** került! (**Adósságcsapda**: az esedékes törlesztéseket csak újabb hitelből lehet finanszírozni.)

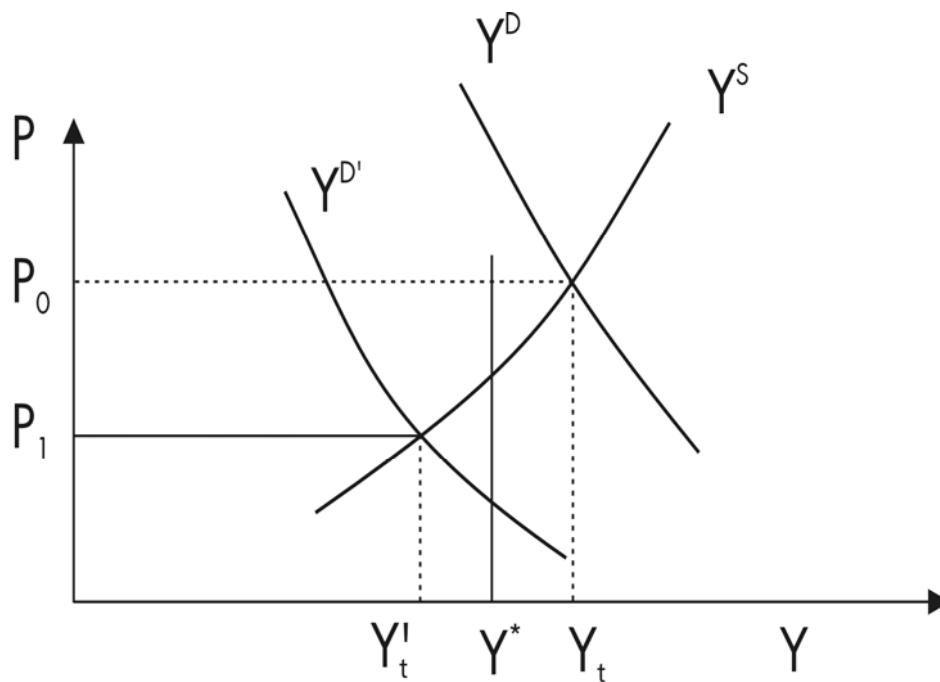
A magyar gazdaság 1989 után

Az 1980-as évek végén az 1990-es évek elején a nyugati piacgazdaságokkal szemben versenyképtelen kelet-európai diktatúrák összeomlottak. A „reformkommunisták” a nyugati demokráciák politikai és gazdasági rendszerének honosításába kezdtek:

- Rendkívül erőszakosan az államinak nevezett tulajdont **magánosították**. Vagy a diktatúra klientúrája vagy a külföldi cégek, elsősorban multi- és transznacionális

társaságok vagy nyugati állami vállalatok kezébe került a magyar termelő vagyon döntő része.

- A bürokratikus koordinációt visszaszorították, a piaci és az agresszív koordináció került előtérbe.
- Megkezdődött a nyugati demokráciák politikai, gazdasági intézményeinek magyarországi telepítése.
- A redistribúció visszaszorult, a gazdálkodó egységek költségvetési korlátja kökeménnyé vált. Lásd a 6. ábrát!

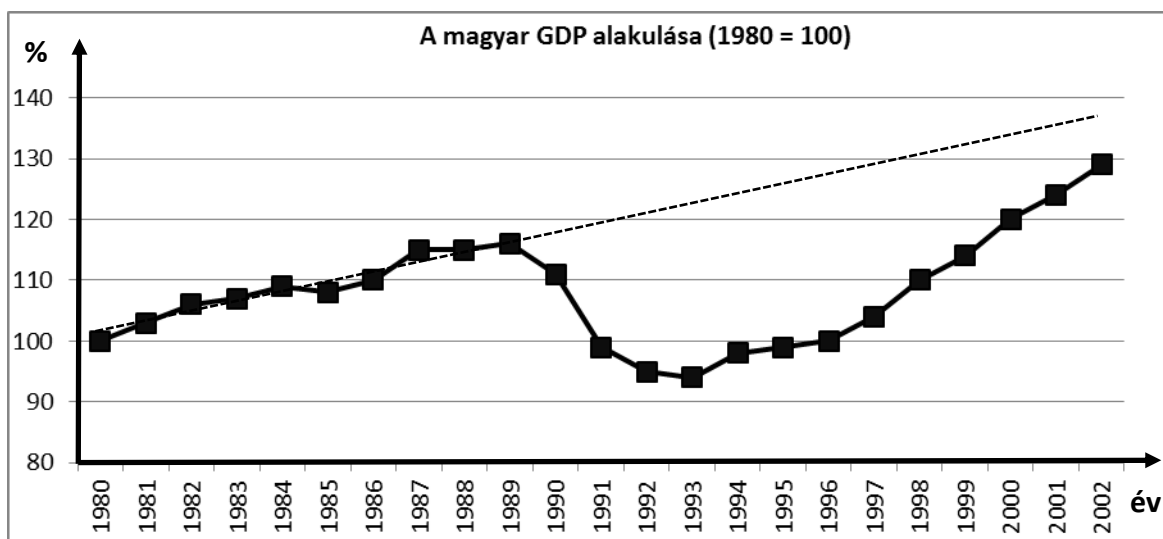
A visszafogott vagy restriktív gazdaság

6. ábra

Az összkereslet balra lefelé tolódása mögött

- a háztartások reáljövedelmének csökkenése,
- a vállalatok beruházásainak elapadása,
- az állami kiadások visszaszorulása (a növekvő adósságszolgálat miatt) áll.
(**Adósságszolgálat:** esedékes hitel- és kamattörlesztés nagysága.)

1989 után a gazdaság válságba került. Kb. 2000-ben érte el a kibocsátás az 1989-es szintet. Lásd a 7. ábrát!

**Magyarország GDP-növekményének alakulása
1980-2002 között**

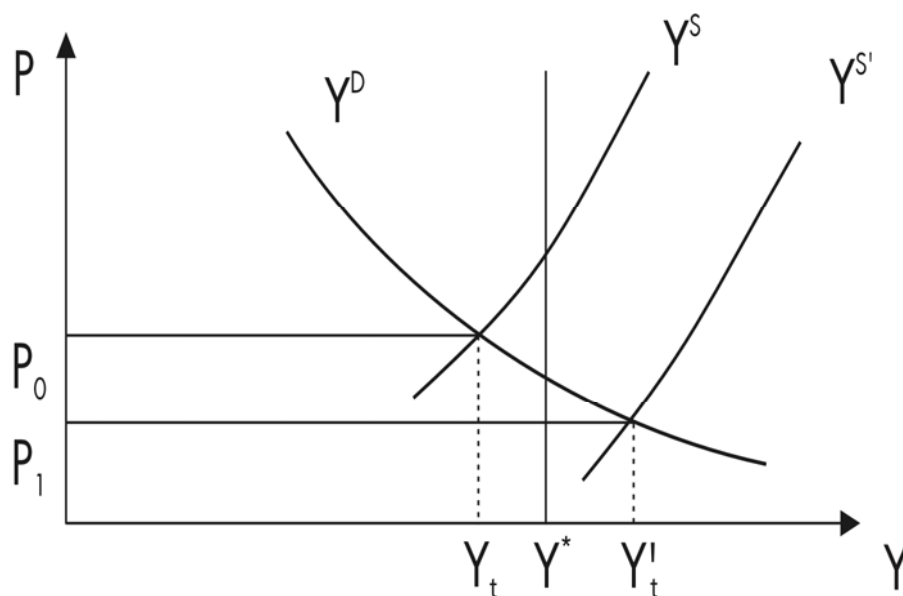
7. ábra

A jövőben talán érvényesülni fog a népi bölcsesség: „jó nekünk, jó nekünk, rossz idő van, közeledik a jó” – reménykedtek sokan. Ha a Marshall-keresztben az összkínálat tartósan jobbra lefelé tolódik, akkor – az uralkodó közgazdaságtan értékei szerint – a kívánatos helyzet áll elő:

- a kibocsátás nő,
- a munkanélküliség csökken,
- az árszínvonal csökken.

Ekkor **prosperáló (virágzó) vagy expanzív gazdaságról beszélünk**. Lásd a 8. ábrát!

Az összkínálat akkor tolódik jobbra lefelé, ha a vállalatok tömegesen csökkenteni tudják költségeiket. Ezt a hatékonyságnövekedést eredményező technológiai változás válthatja ki.

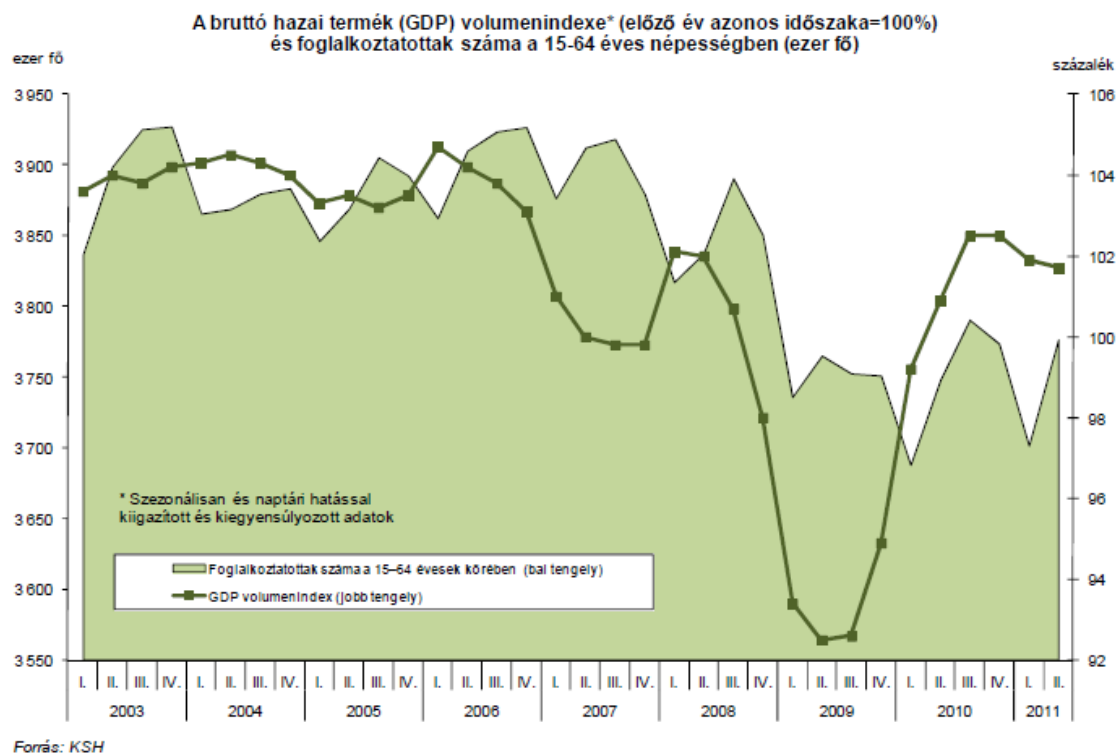

Prosperáló vagy expanzív gazdaság
8. ábra

Magyarország makrogazdasága a XXI. században

Magyarországon 2003 – 2008 között a kibocsátás csökkenő tendenciát mutatott, a foglalkoztatás – a szezonális hullámmal együtt – stagnált, a fogyasztóiár-index (infláció) 2 – 9 % között alakult, az állami adósságállomány viszont az egekbe szökött. 1970 - 1989 között ténylegesen 1 milliárd dollár érkezett be Magyarországra, amiért 11 milliárd dollár uzsorakamatot fizetett az ország. 1989-re 20 milliárd dollár adósság halmozódott fel. 1989 – 2010 között 50 milliárd dollárt vett fel az ország, ezért 2010-ig 150 milliárd uzsorakamatot fizetett. 2010-ben kb. 132 milliárd dollárral és kamataival tartozunk... (Az adatok forrása: Szretykó György (szerk.) (2012): Gazdasági kanibalizmus. Comenius Kft., Pécs, 2012. 12. o. , Drábik János (2010): A sötét újkor. Gold Book. Debrecen. 2010. 335. o.)

2008-tól a világgazdasági válság következményeként drasztikusan csökkent a GDP volumenindexe, napjainkban (2012) + 1, illetve – 1% között ingadozik, tehát stagnál, az infláció kb. 5%-kal nő. Lásd a 9. ábrát!

9. ábra

Forrás: <http://www.gvi.hu> MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet, Budapest, 2011. 21. o. (Rövid távú munkaerő-piaci prognózis – 2011)

2013-ban a GDP növekedése kb. 2,1%.

2013-ban az árszínvonal-emelkedés – ez már nem is infláció – 1,7%.

2013-ban a 15 – 64 éves korúak foglalkoztatási rátája 59,7%, a munkanélküliségi ráta kb. 9% alatt.

2013-ban az államháztartás hiánya 3% alatt. Európában is kiemelkedő eredmény. A fizetési és a külkereskedelmi mérleg évek óta többlettel zár. A bruttó adósságállomány csökkenő, a GDP 79%-a.

Összefoglaló kérdések

1. Milyen endogén input és output elemeket integrál a vegyesgazdaság?
2. Milyen input exogén elemek hathatnak a gazdaságra?
3. Hogyan értelmezzük a makroökonómiai Marshall-keresztet?
4. Hogyan működött a hiánygazdaság?